

TÜRK SİYASETİNDE ALEVİ KİMLİĞİNİN POLİTİK TEMSİL DENEYİMİ: (TÜRKİYE) BİRLİK PARTİSİ

THE EXPERIENCE OF POLITICAL REPRESENTATION OF ALEVI IDENTITY IN TURKISH POLITICS: THE (TURKIYE) UNITY PARTY

FATİH ÇELİK*

LEVENT BÖRKLÜOĞLU**

Sorumlu Yazar

Öz

Çıkış noktası bakımından Aleviliğin çok partili demokratik hayat içerisinde siyasal bir kimlik ve yer edinme arayışlarının kurumsal bir sonucu olarak vücut bulan (Türkiye) Birlik Partisi 17 Ekim 1966 tarihinde politik faaliyetlerine başlamış; 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle -tüm partiler gibi- kapatılana kadar hitap ettiği kitlenin talep ve ihtiyaçlarına yanıt vermeye çaba sarf etmiştir. Birlik Partisi 1969 yılında düzenlenen ikinci olağan büyük kongreye kadar kurucu ideolojinin temel ilkeleriyle barışık, Türk milliyetçiliğini ve Atatürkçülüğü merkezine alan bir program ve tüzük etrafında hemfikir olmuş bir organizasyon yapısına bürünmüştür. Bu süreçte daha çok Diyanet İşleri Başkanlığının Sünni ağırlıklı temsiliyetini gündeme getirip laiklik temelinde devletin tüm inanç gruplarına eşit şekilde yaklaşması zorunluluğunu vurgulayan parti, bir bakıma Aleviliğin resmî düzlemde tanınma mücadelesini siyasetinin başat ve temel konusu hâline getirmiştir. Sınıf çelişkilerinin belirgin bir biçimde derinleştiği 1960'ların sonuna gelindiğinde ise Mustafa Timisi'nin genel başkanlığında yoluna devam eden Birlik Partisi, Türkiye'nin değişen sosyoekonomik dinamiklerini göz önünde bulundurarak yeni bir siyasal pozisyon belirlemeyi zorunluluk olarak görmüştür. Demokratik parlamenter sistem içerisinde kalmak şartıyla sol temalı politikayı benimseyen parti, söylemini de aynı doğrultuda yeniden tasarıma tâbi tutmuştur. Yeni dönemle birlikte tam bağımsızlıkçı, antiemperyalist, anti Amerikancı, antikapitalist bir dil tuturan Birlik Partisi, mücadele hattının biricik öznesi olan işçi sınıfının düşmanlarını da tanımlayarak siyaseten durduğu noktayı netleştirmiştir. Alevilerin kültürel talepleri ise gündemin dışına itilmemekle birlikte partinin ajandasında arka sıraya yazılmıştır. Bu çalışmada Alevilerin temsil arayışının uzantısı olan (Türkiye) Birlik Partisinin doğuşu, gelişim süreci ve katıldığı seçimler mercek altına alınmış; sonucunda partinin hedeflediği başarıyı elde edememesinin arkasında yatan sebepler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Birlik Partisi, Siyasal Temsil, Türkiye Birlik Partisi, Türk Siyasal Hayatı.

Araştırma Makalesi / Künye: ÇELİK, Fatih, BÖRKLÜOĞLU, Levent. "Türk Siyasetinde Alevi Kimliğinin Politik Temsil Deneyimi: (Türkiye) Birlik Partisi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 112 (Aralık 2024), s. 353-374. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1533742>

* Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: fatihcelik@osmaniye.edu.tr, fatih.celik@uni-konstanza.de, ORCID: 0000-0003-2615-4246.

** Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: leventborkluoglu@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6607-3999.

Abstract

The (Türkiye) Unity Party, emerged as an institutional result of Alevism's search for a political identity and a place in multi-party democratic life, started its political activities on October 17, 1966. It had made efforts to respond to the demands and needs of its audience until it was shut down by the military coup of September 12, 1980. Until the second ordinary grand congress held in 1969, the Unity Party adopted an organizational structure that was at peace with the basic principles of the founding ideology and agreed around a program and statute that centered on Turkish nationalism and Kemalism. In this process, the party mostly brought up the Sunni-dominated representation of the Presidency of Religious Affairs and emphasized the obligation of the state to approach all belief groups equally based on secularism, in a way making the struggle for the official recognition of Alevism the core and main issues of its politics. By the end of the 1960s, when class contradictions had deepened significantly, the Unity Party, which continued on its path under the presidency of Mustafa Timisi, saw it as imperative to define a new political position in light of the changing socioeconomic dynamics of Türkiye. Adopting a leftist-themed policy on the condition that it remained within the democratic parliamentary system, the party redesigned its discourse in the same direction. With the new period, the Unity Party adopted a language of full independence, anti-imperialist, anti-American, anti-capitalist, and clarified its political position by defining the enemies of the working class, the sole subject of its line of struggle. The cultural demands of Alevi, on the other hand, were not pushed to the back of the agenda, but were put on the back burner of the party's agenda. In this study, the birth of the (Türkiye) Unity Party, which is an emergence of the Alevi's search for representation, its development process and the elections it participated in are analyzed, and the reasons behind the party's failure in achieving the aim are discussed.

Key Words: Alevism, The Unity Party, Political Representation, Türkiye Unity Party, Turkish Political Life.

Giriş

Demokrasi tarihinin gelişim süreci takip edildiğinde “temsil” meselesi daima güncelliğini muhafaza eden bir konu olarak siyaset bilimi disiplini meşgul etmiştir. Bu bağlamda salt temsil edilme tek başına yeterli olmamış; söz konusu temsiliyetin yoğunluk derecesi de en az temsil edilmenin kendisi kadar önem arz etmiştir. Tanınma arzusu, varlığını muhatabına kabul ettirme, “öteki” olarak sıfatlanmaktan kurtularak eşit değer görme, taleplerini daha güçlü ve örgütlü bir sesle duyurma ihtiyacı gibi faktörler birtakım sosyal grupları ayrı bir siyasi parti çatısı altında toplanmaya itmiştir. 1960'ların ikinci yarısına geçildiğinde kurulan (Türkiye) Birlik Partisi (TBP) de kendisini bu noktada ihmal edilmiş olarak gören Alevi kesimlerin temsiliğine soyunan bir politik teşekkül olarak karşımıza çıkmıştır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortamdan yararlanılarak kurulan parti, her ne kadar ilerleyen süreçte bu durumu değiştirmek adına adımlar atmış olsa da gerek kullandığı sembollerle gerekse siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren başvurduğu söylemlerle “Alevi partisi” olarak anılmaktan kurtulamamıştır. Özel olarak bir inanç grubunun hakları konusunda hassasiyet göstererek bu temelde politika üreten ilk siyasi parti olmaları ülke siyasetinin tarihsel akışı içerisinde kendilerinin müstesna bir yere konumlanmalarını da beraberinde getirmiştir.

TBP'nin izlediği politik çizgi, genel başkanlarının Türkiye'ye ve dünyaya dair gelişmeleri kavrayış biçimleriyle doğrudan ilişkili olmuştur. İlk iki genel başkan döneminde gelenekle güçlü bir şekilde yoğurulmuş Alevilik vurgusunun ön planda yer aldığı, milliyetçilik ve laiklik başta olmak üzere kurucu ideolojinin dinamiklerinin ağırlıkta olduğu bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Timisi'nin genel başkanlığa seçilmesinden itibaren ise partide demokratik bir sol anlayışın etkin kılınmaya

çalışıldığı, sınıf çelişkilerinin altının daha kuvvetli çizildiği ve “Mezhep Partisi” algısının kırılmaya çalışıldığı yeni bir dönem hüküm sürmüştür. Kapatıldığı 12 Eylül 1980 darbesine kadar da faaliyetlerini söz konusu çizgide yürütmeye gayret göstermiştir.

Bu çalışmada Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren Alevi-Bektaşî kesimlerin iktidar ile olan ilişkileri, Aleviliğin politikleşme sürecine ve partinin kurulmasını hazırlayan koşullar, kuruluş süreci, parti programının ve siyaset stratejisinin zaman içinde geçirmiş olduğu değişimler üzerinde durulmuş; sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra TBP'nin amaçladığı başarıyı sağlayamamasının nedenleri üzerine bir tartışma yürütülmüştür.

Çalışmanın daha çok 1961 Anayasası sonrasındaki yakın dönem Türkiye siyasal tarihini doğrudan ilgilendirmesi ve kapsamını çok aşacağı düşüncesiyle epey geniş bir tarihsel zaman aralığına hitap eden ve pek çok farklı boyutu bünyesinde barındıran Aleviliğin genel bir tarihsel gelişim süreci bu makalede ele alınmamıştır. Yine bu doğrultuda Millî mücadele ve erken Cumhuriyet döneminde siyasal otoriteye dönük olarak gerçekleşen ve Alevilikten ziyade etnisite temelli ayrılıkçı siyasal taleplerin belirleyici bir rol oynadığı Koçgiri ve Dersim isyanları derinlemesine bir incelemeye tâbi tutulmamıştır.

Çalışmanın yöntemiyle ilgili olarak yorumlayıcı ve betimleyici bir metot takip edilmiştir. Bu çerçevede partiye dair hazırlanmış tüzük ve program gibi birincil kaynakların yanı sıra, partiyle ilgili olarak hazırlanan yayınlanan/yayınlanmayan akademik çalışmalar taranmış; partinin siyasetini yansıtan yayın organları incelenip, son Genel Başkan Mustafa Timisi başta olmak üzere partide siyaset yapmış isimlerin görüşlerine de yer verilmiştir.

Erken Cumhuriyet Döneminde Alevilerin İktidarla Olan İlişkisi

Alevilerin yeni kurulan ulus-devletin kurucu felsefesiyle olan etkileşimini Millî Mücadele yıllarına götürmek mümkündür. İmparatorluk yıllarında konulan mesafenin aksine Aleviler, kurutuluş savaşının öncü kadroları tarafından yürütülen bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşması adına -tıpkı diğerleri gibi- desteğine ihtiyaç duyulan bir inanç topluluğu olarak karşımıza çıkmıştır.¹ Bu süreçte gerek cephede gerekse cephe gerisinde katkı sağlamışlardır (Maden, 2024, 35). Özellikle Kırşehir'deki Bektaşîler Hacıbektaş dergâhı vasıtasıyla Millî Mücadele hareketine aktif olarak destek vererek kendilerini göstermişlerdir.

Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa Alevi-Bektaşî cemaatinin desteğini alabilmek adına “serçeşme” olarak anılan Hacıbektaş dergâhını 23 Aralık 1919 tarihinde ziyaret etmiş ve Cemalettin Çelebi ve dergâhın postnişini Babağan kolundan Salih Niyazi Dede Baba ile görüşerek Kuvayı Milliye'nin yanında duracaklarının sözünü almıştır (Kansu, 1968, 494).² Ziyaret sonrasında dergâh tüm maddî ve manevî gücünü Millî

1 Dönemin Bektaşî kanaat önderlerinden olan Cemalettin Çelebi'nin şu sözleri bu bağlamda dikkate değerdir: “Demek padişahlık kalkacak, sultanların kurmuş olduklarını söylediğiniz o resmi taassup binası yıkılacak, bizler de artık (Rafıziler, kızılbaşlar, zındıklar) diye hakarete uğramaktan kurtulacağız öyle mi?” (Bardakçı, 1945, 60).

2 Yazar Sabahattin Selek'e göre Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın dergâhı ziyaret etmeden önce desteğini alma düşüncesi şekillenmiş, hatta bu konuda ziyaretlerde bulunduğu Tokat ilinden Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine şu telgrafı çekmiştir: “Tokat ve havalisinin İslam nüfusunun yüzde seksen ve Amasya havalisinin de mühim bir kısmını Alevi mezhebinden olanlar teşkil ediyorlar ve Kırşehir'deki Baba efendi hazretlerine fevkalade bağlı bulunuyorlar Vatanın ve millî istiklâlin bugünkü tehlikesini bilfiil görmekte olan müşârunileyhin kanaati hazırası şüphe yoktur, buna pek müsaittir. Binaenaleyh

Mücadelenin yararına seferber ederek Dersim bölgesindeki Kürt kökenli Aleviler dışındaki³ tüm Alevi gruplarından Mustafa Kemal Paşa önderliğinde birleşilmesi hususunda olumlu yanıt almışlardır (Ata, 2007, 33-34). Ata'ya göre (2007, 34), Alevilerin Millî Mücadeleyi çok büyük ölçüde desteklemelerinin arka plânında Cemalettin Çelebi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın "mehdi" olduğuna kanaat getirmesinin de büyük etkisi olmuştur. Bu kanaatin Alevi-Bektaşî öğretisi açısından meşru temelleri söz konusudur. Zira öğretiye göre insanın bedeni yok olmasına rağmen ruhu defalarca yeryüzüne gelmekte ve her gelişinde "don" değiştirmektedir. Halkın maruz kaldığı şiddetli bunalım dönemlerinde bir kurtarıcı ortaya çıkarak kitleleri düştüğü buhran hâlimden çıkaracaktır. Cemalettin Çelebi'ye göre ilgili bağlamda nasıl Hacı Bektaş-i Veli Hz. Ali'nin ruhunun yeryüzündeki yansımasıysa, Mustafa Kemal Paşa da bir bakıma Hacı Bektaş-i Velidir ve halkı kurtaracağına dair beslenen kuvvetli inanç kendisinin mehdiliğine bir işaretir.

Bektaşî gruplardan görülen bu destek Birinci TBMM'ye de belli ölçüde yansımış; Dersim bölgesinden Diyaş Ağa, Mustafa Zeki Ağa, Mustafa Ağa ve Hasan Hayri Bey, Denizli'den Hüseyin Mazlum Baba, Ergani'den Ahmet Nüzhet Bey (Saraçoğlu), Doğubeyazıt'tan Refik Bey (Saydam), Elazığ'dan Girlevikli Hüseyin Bey (Aksu) ve Kırşehir'den Cemalettin Çelebi gibi isimler mebus olarak parlamentodaki yerlerini almışlardır (Küçük, 2003, 69). Bunun yanı sıra ilk meclisin başkanvekilliklerinden ikisi Mevleviler ile Bektaşîler arasında paylaştırılmıştır. Konya Mevlevî Çelebisi Abdülhalim Çelebi birinci başkanvekilliğine, Hacıbektaş Dergâhı Çelebisi Cemalettin Çelebi ise ikinci başkanvekilliğine seçilmiştir.

Cemalettin Çelebi'nin 1922 yılında vefat etmesi sonrasında kendisinin yerine geçen Veliyeddin Çelebi de abisinin vermiş olduğu desteği sürdürmüş, TBMM ikinci dönem seçimleri öncesinde yayınlamış olduğu beyannamelerle bu tavrını pekiştirmiştir.⁴

Türkiye üzerine yapmış olduğu toplumsal araştırmalarıyla bilinen sosyolog Elise Massicard, Millî Mücadele yıllarındaki Alevi-Bektaşî dayanışmasını, Mustafa Kemal Paşa'nın Hristiyan olmayan toplulukları işgalcilere karşı örgütleme gayretinin doğal bir sonucu olarak yorumlar. Zira bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Sünni orijinli oluşumların şeyhleriyle de temasa geçerek desteklerini aramıştır. Alevi-Bektaşî yapılanmalar da bu geniş tabanlı iş birliğinin parçalarından bir tanesidir (Massicard, 2007, 47). Millî Mücadele döneminde ve yeni rejimin ilanı sonrasında çıkan Koçgiri ve Dersim ayaklanmalarında ise Alevi kimliğinden ziyade Kürt kimliğinin belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıktığını ve bu çerçevede merkezi yönetimden özerklik/bağımsızlık taleplerinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl önce saltanatın, 3 Mart 1924 tarihinde de

söz sahibi ve emniyetli bazı zevatı görüştürerek kendilerince muvafık görülecek Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak cemiyetlerini takviye edecek surette birkaç mektup yazdırılarak bu havalideki Alevi nüfuzlularına dağıtmak üzere Sivas'a gönderilmesini pek faydalı telakki ediyorum! Bu babdaki muaveneti samilerini istirham ederim" (Selek, 1981, 76).

3 Diyaş Ağa (1846-1935) ve beraberinde hareket edenler bu konuda istisnadır.

4 "Anadolu'da bulunan ceddîm Hacı Bektaş Veli Hazretleri'ne samimi muhabbeti bulunan bütün sevenlerimize ve bizden yana olanlara duyurulur ki... Bu milleti yeniden yaratarak bağımsızlığını sağlayan; varlığı bütün İslam dünyasına onur kaynağı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Gazi namlı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin yayınladıkları bildirge, tümünüzce bilinmektedir. Gazi Paşa'nın vatanın yücelmesi ve yükselmesi konusundaki her arzusunu yerine getirmek, bizlerin en birinci görevidir. Milletimizi kurtaracak, mutluluğumuzu sağlayacak, onun koruyucu düşünceleridir. Bunu inkâr edenlerin bizimle asla ilgisi, ilişkisi yoktur. Yüce tarikatımızın bütün üyelerine, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin gösterdiği adaylardan başkasına oy vermemelerini, vatanımızın kurtulmasının ancak bu yolla gerçekleşebileceğini sizlere bütün önemiyle tavsiye ederim" (Şapolyo, 1972).

hilafetin kaldırılması Alevi-Bektaşî grupların yeni rejimle olan ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesine katkıda bulunmuştur. Ancak 1925 tarihli “tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması” ile ilgili olarak çıkarılan kanundan Sünnî merkezli oluşumlar gibi Alevî ve Bektaşî tekkeleri de etkilenmiştir. Zira söz konusu kanun içerisinde Alevî-Bektaşî öğretisine dair kavramlar da yasaklı olgular arasında gösterilmiştir.⁵ Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması ve bu kurumun içeriği itibariye herhangi bir şekilde Alevî-Bektaşî kesimlerin inanç hassasiyetlerini kapsamaması bu gruplar açısından kaygıyla karşılanan bir diğer gelişme olsa da Cumhuriyetin ilanından sonra genel anlamda Alevîler Atatürk ilke ve devrimlerini desteklemişlerdir. 1920’lerin sonlarına doğru İslam’ın resmî din olmaktan çıkarılarak yeni devletin vazgeçilmez niteliklerin birisinin laiklik olarak belirlenmesi ve bu ilke çerçevesinden girilen reformlar Alevî-Bektaşî kesimleri Sünnî öğretinin hegemonyasından kurtarmış; bu gelişmeler Alevî-Bektaşîlerin rejime olan bağlılıklarını güçlendirmiştir (Massicard, 2007, 50, Maden, 2024, 35). Dini eğitim veren okulların kapatılması, şeri hükümlerin yerini İsviçre Medeni Hukuku ve İtalyan Ceza Hukukunun alması daha çok Sünnî dindar kesimi etkileyen gelişmeler olmuştur. Alevîlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan yerel mekanizmaların, kendi içlerindeki eğitim süreçlerinin devlet denetimine veya müdahalesine maruz kalmasına rastlanmamıştır (Schüler, 1999, 162).

Ulus-devlet yapısının toplumsal zeminini oluşturmak üzere 1920’li yılların ortalarından itibaren girilen ulus inşası sürecinde Alevîliğin konumlandırıldığı tarihsel düzlem İslamiyet öncesi Türk kültürü olmuştur. Fuat Köprülü, Baha Sait gibi isimler yapmış oldukları araştırmalarla Alevî kültüründeki gündelik yaşam ve ibadet pratiklerinin Türklerin Şaman inancıyla paralellikler taşıdığını öne sürmüşlerdir.⁶ Evliya, ziyaret, ateş, ağaç gibi teolojik unsurlar, ailenin aksakallarına (dedeler) atfedilen mistik güçler, kadınların kamusal alandaki giyim kuşam ve serbestlikleri, dini ritüeller esnasında içki tüketimi söz konusu benzerliklere örnek olarak gösterilebilir (Kızıldağ-Soileau, 2024, 508).⁷ Bu girişimler genel olarak ibadetin dilinin Türkçeleştirilmesi çabalarıyla da örtüşmektedir. Ulusun inşasında Türk toplumunun kültürel dünyasına dair asıl özelliklerin neler olduğunun yeniden anımsatılmasına dair bir motivasyonun harekete geçirilmesinde Alevî-Bektaşî pratikleri destekleyici bir rol üstlenmiştir.⁸ Bir başka deyişle İslam dininin alternatif bir yorumlanma biçimden

5 “... Bilûmum tarikatlarla, Şeyhlik, Dervişlik, Mürîtilik, Dedelik, Seyitlik, Çelebilik, Babalık, Emirlik, Naiplik, Halifelik, büyüçülük, üfürükçülük, falcılık ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle, bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iksâsı memnundur.”

6 Bu hususta ayrıntılı bilgi için Bkz. (Köprülü, 2005, Birdoğan, 1994).

7 Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın şu sözleri kendisinin de Alevîlik ile İslamiyet öncesi Türk kültürü arasında yakın ilişki kurduğunun bir göstergesidir: “Müslümanlık aslında en geniş manasıyla müsamahakâr ve modern bir dindir. Araplar onu kendi bünyelerine göre anlamışlardır. Sıcak bir iklimde oturan, suyu nadiren kullanan, umumi bir hareketsizlik içinde ömür süren bedevi Arapları için günde beş defa namaz kılmak çok ileri bir adımdır. Hz. Muhammed’in dini insanlara harekete sevk etmek esasına dayanır. Halbuki bedevilerin tatbik şekliyle Müslüman ibadeti Türkler için çok hareketsiz sayılabilir. Semah dönen, şarkılar söyleyen, kopuzlar çalan, şiirler okuyan Türk namazı az ve hareketsiz ibadet saymıştır. Dönerek ayakta ve hareket halinde Allah’a yaklaşma fikri Türk dehasının en tabii ifadesidir. Bir tarafta güzel bir müzik çalıyor. Diğer tarafta güzel sesli insanlar nefesler söylüyor ve ayağa kalkmış güzel kostümlü diğerleri hayali bir dönüşle ellerini göklere kaldırıyorlar, bunun estetiği fevkalade” (Şahin, vd., 2008).

8 “Türk-Alevî topluluklarının gerçek amacı Türk dilini, ırkını ve kanını korumaktır (...) Türk milli ideali Arap beynelmüleciliğinde ifadesini hiçbir zaman bulamazken, Alevî tarikatlerin tekkelerinde bunu bulmuş, Bektaşî dergâhları ve köy toplulukları bunun en önemli misalleri olmuştur.” (Birdoğan, 1994, 22).

daha çok bir “kültür” olarak Aleviliğin değer gördüğünü söylemek mümkündür.

Ata'ya göre de (2007, 37) kurucu ideolojinin Alevilerden talebi Türk milliyetçiliğinin içerdiği kapsam dâhilinde inançlarını tarif etmeleri olmuştur. Aleviliğin “gerçek Türklük” olduğuna dair işlenen kuvvetli tezler o güne kadar ikinci plâna itildiğini, hatta yok sayıldığını düşünen bu çevrelerin meşru bir zemine yerleşmesinde etkili olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla Aleviliğin Türk milliyetçiliği fikrine eklenmesi kurucu kadroların idealindeki ulus modeli için ağırlıklı olarak başvurulan bir strateji olmuştur. Küçük'e göre (2001, 903), Türk milliyetçiliği bu bağlamda Alevilerin varlığına dair çoğaltılan soru işaretlerinin ortadan kaldırılmasında bir kaldıraç vazifesi üstlenmiştir.

Alevilerin çoğunluğunun Cumhuriyet'e destek verdiği ilk evrenin ardından Atatürk'ün ölümü, Takrir-i Sükün döneminin başlaması neticesinde otoriterleşen rejimin uygulamaları, iktisadi buhrana bağlı olarak vergilerin artması gibi gelişmeler neticesinde aslında toplumun geneli gibi Alevi çevreler de tek parti yönetimine yönelik mesafeli bir tutum takınmıştır (Massicard, 2007, 52).

İkinci Dünya Savaşının ülke içerisinde yaratmış olduğu ekonomik problemlerin üstesinden gelinmesi adına özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimlere yönelik çıkarılan vergiler nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşamını sürdürdüğü Aleviler için de ciddi olumsuzluklar yaratmıştır. Özellikle 1930'lu yılların sonlarından itibaren daha yoğun bir biçimde CHP yönetimine dönük olarak halktan uzaklaştığına dair yöneltilen eleştiriler de dikkate alındığında 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu toplumun hemen her paydaşı gibi Aleviler için de siyaseten bir umut kaynağı olmuştur. Partinin hem ekonomik sorunların çözümüne dönük sunduğu çözüm önerileri hem de sıkça dile getirdiği her yurttaş için daha fazla özgürlük vurgusu toplumun kendisini muhalif gören olarak tüm bileşenleri adına bir cazibe merkezine dönüşmesini sağlamıştır.

Demokrat Parti İktidarı ve Aleviler

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerle 27 yıllık CHP yönetiminin sona ererek DP'nin iktidara gelmesinin tek parti iktidarının uyguladığı politikalar sebebiyle mağduriyet yaşadığını düşünen tüm kesimler için yeni bir başlangıç ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim kuruluşundan itibaren kendisini liberal, sosyalist, cumhuriyetçi, milliyetçi vb. politik aidiyetlerle tanımlayan birçok isim de DP listelerinden bağımsız olarak milletvekili adaylıklarını koymuşlardır.⁹

Güler'e göre (2008, 191) çok partili hayata geçiş sonrasında Alevilerin seçmen tercihlerini genel olarak DP'den yana kullanmasında tek parti iktidarına yönelik olumsuz reaksiyonun yanı sıra DP ileri gelenlerinin iktidarı almaları durumunda kalkınma hamlelerini tarım sektöründen başlatacağı yönündeki vaatleri de oldukça belirleyici olmuştur. Zürcher'in (2004, 299) de ifade ettiği üzere İkinci Dünya Savaşının bitimini takiben İsmet İnönü'nün iktidarından şikâyetçi olanlar arasında Aleviler de bulunmaktadır. DP'nin ülkenin kalkınmasının yolunun tarım sektöründe görmesi ve bunun için lâzım gelen tüm kaynakları (tohum, krediler, tarım makinelerinin ithalatı, tarıma elverişli toprakların genişletilmesi vs.) harekete geçireceğinin sözünü vermesi büyük çoğunluğu taşrada yaşayan Alevler için de bir kazanım anlamına gelmiştir.

⁹ Daha sonradan Türkiye İşçi Partisi (TİP) genel başkanlığını üstlenecek olan Mehmet Ali Aybar 1946 genel seçimlerinde; Nadir Nadi, Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler de 1950 genel seçimlerinde DP listelerinden bağımsız aday olmuşlardır.

1950 genel seçimleriyle başlayan destek tarım kaynaklı iktisadi kalkınma ve görece liberal özgürlük ortamının da etkisiyle 1954 genel seçimlerinde zirveye çıkmış; Tunceli, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Tokat, Amasya, Çorum, Çankırı, Adana, Sivas, Gaziantep, Kahramanmaraş, Yozgat, Hatay, Mersin gibi Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı kentlerde milletvekillikleri DP'nin olmuştur.¹⁰

Ata'ya göre (2007, 42-43), Alevilerin DP'ye olan kitlesel desteğinin arkasında yatan bir başka önemli faktör ise milletvekili aday listesinde parti yönetiminin Alevi-Bektaşî ailelerin ileri gelenlerine yer vermesi olmuştur. Hacıbektaş-i Veli soyundan geldiğine inanılan Çelebiler ile Ağuçan Ocağını temsilen Doğanlar bünyesinden gösterilen adaylar Alevi-Bektaşî kesimler için bir mesaj niteliği taşımış; dergâhların veya ocakların politik yönelimlerine doğrudan etki etmiştir. Bu çerçevede 1954 genel seçimlerinde DP'den Tokat milletvekili seçilen Yusuf Ulusoy, Birinci TBMM'de başkanvekilliği de yapmış olan Cemalettin Çelebi'nin ardından Çelebilerin parlamentoya gönderdiği ilk isim olmuştur. 1954 genel seçimlerine kadar CHP'ye destekleriyle bilinen Doğanlar ise Malatya milletvekili Hüseyin Doğan'ın "partinin takip ettiği hattı iyi görmediği" gerekçesiyle istifa edip DP'ye geçmesiyle bu geleneklerini bozmuşlardır.

Alevilerin DP'den desteklerini çekmesi 1950'li yılların ortasına rastlamaktadır. 1957 seçimleri öncesinde iktidarın "her köye bir camii" propagandası, DP mitinglerinde Adnan Menderes'in kendisini "Müslüman başbakan" olarak takdim etmesi, partinin Nurcularla olan ilişkisi Alevi kesimler tarafından hükümet hakkında olumsuz kanaatlerinin ortaya çıkıp güçlenmesine katkı sunmuştur (Güler, 2008, 194-195).¹¹ Ata'ya göre (2007, 45) DP iktidarının her fırsatta başvurduğu inanç özgürlüğü söylemi esas olarak Sünni çoğunluğu kapsamıştır. Söz konusu doğrultuda verdiği tavizler "gerici" düşünceleri beslemiştir.¹²

Bu gelişmeler ışığında 1957 genel seçimlerine bakıldığında Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve önceki iki seçimde DP'ye ciddi desteğin çıktığı illerin pek çoğunda yeniden CHP'ye kayış söz konusu olduğu iddia edilebilir. Massicard (2007, 54) özel olarak bir partiyi işaret etmemekle birlikte Alevilerin 1957 seçimlerinde DP ile aralarına mesafe koymalarını Menderes hükümetinin Sünnilerin hoşuna gidecek söylemlere sarılmasına bağlar. Zariç (2021, 257), bu oy geçişlerinin CHP yerine -1957 seçimlerinde aldıkları toplam oy oranı hesap edildiğinde- DP'den kopan Hürriyet Partisi (HP) ve Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) yönünde olabileceği ihtimalinin de yabana atılmaması gerektiğinin altını çizer.

Genel olarak bakıldığında Alevilerin DP'den uzaklaşmaların sebebi 1940'lı yılların ortalarından itibaren DP'ye yönelmeye başlamalarını oluşturan şartlar neler ise o şartların artık ortadan kalkması olarak gösterilebilir. Resmî olarak daha fazla kabul görme, kamusal alanda daha fazla görünür olma, ekonomik anlamda daha fazla

10 1950 ve 1954 genel seçimlerinde illere göre milletvekili dağılımlarının tablo dökümü için bkz. TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012, ss. 9-10. Haftalık yayımlanan Tempo dergisinin 37. sayısındaki Ümit Sezgin imzalı "Alevi Oyları Kimin?" başlıklı yazısındaki araştırmaya göre Tunceli'de %100, Adıyaman'da %60, Yozgat, Kars, Kahramanmaraş, Erzincan ve Hatay'da %40, Erzurum ve Adana'da %35, Çankırı, Gaziantep ve Mersin'de %25, Antalya'da %20, Ağrı, Şanlıurfa ve Kayseri'de %10 oranında Alevi nüfus yaşamaktadır (Sezgin, 1988, 12-18).

11 Şerif Mardin, DP iktidarının dini kesimlerle olan bu güçlü yakınlaşmasının Aleviler üzerinde yaratmış olduğu etkiyi "*Osmanlı yönetimi döneminde baskı altında tutulmuş bir azınlık şeklindeki eski statülerini yeniden kendilerine hatırlatan soğuk rüzgârları hissetmeleri*" ifadeleriyle açıklamıştır (Mardin, 2005, 123).

12 Ata, bu süreçte DP bünyesinde siyaset yapan Alevi milletvekillilerini "donanımsızlık" ve "korkaklık" ile itham eder.

refah talep eden Aleviler, söz konusu taleplerini yerine getirebildiğine inandıkları ölçüde DP'ye destek olmuş; bu çizgiden uzaklaştığına kanaat getirdiğinde ise DP'den uzaklaşarak alternatif partilere yönelme ihtiyacı hissetmiştir.

Alevilerin Siyasal Temsil Arayışı ve Birlik Partisi'nin Kuruluşuna Ortam Hazırlayan Koşullar

Türkiye'nin siyasal yaşamına 1960'lı yıllar çerçevesinden bakıldığında yeni partilerin kurulmasındaki en temel tetikleyici faktörün, bazı toplumsal kesimlerin ana akım siyasal oluşumlarda gerek kültürel gerekse sınıfsal zeminde hak ettikleri ölçüde temsil edilemediklerini düşünmeleri olduğu söylenebilir. Rejimin kurucu partisi CHP, 1950'ler boyunca iktidarı elinde bulunduran DP ve DP'nin politik mirasçısı olarak 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında kurulup Süleyman Demirel ile zirveyi gören Adalet Partisi (AP) bünyesinde beklenti ve talepleri yönünde aradıklarını bulamayan gruplar siyaseten müstakil olarak hareket etme yolunu tercih etmişlerdir. 1961 Anayasası da bu doğrultuda içinde barındırmış olduğu hak ve özgürlükleri düzenleyen maddeleriyle söz konusu gruplara hareket serbestisi sağlayan politik ortamı hazırlamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde uzun yıllar boyunca CHP ile DP-AP çizgisine oy veren milliyetçiler, muhafazakârlar, Sünni dindarlar ve sosyalistlerden ayrıca bağımsız bir kültürel aktör olarak Aleviler de 1960'ların ortalarından itibaren kendi başlarına siyasallaşmanın yollarını aramışlardır.¹³

Örneğin daha önceden AP'de ve AP'den ayrılarak kurulan Demokratik Parti'de milletvekilliği yapmış olan İhsan Tomuş'a göre (1997, 166) AP'deki Alevilerin tasfiye edilmesi, partileşme sürecini hızlandırmış; sahipsiz, yalnız ve çaresiz kaldıklarını düşünen Aleviler siyasette kendilerini var edebilmenin yolunu kendi partilerini kurmakta görmüşlerdir. Zira AP'de siyaset yapan Aleviler, daha önce de 10 yıl boyunca DP'de faaliyet göstermiş olup; CHP'yi kendilerine bir alternatif olmaları mümkün değildir.

Alevilerin siyasallaşma sürecinde etkili olan bir diğer önemli faktör ise kentleşme olgusudur. Kırdan kente göç ile birlikte Alevi nüfuslar da yerleştikleri büyük şehirlerde geleneksel mekanizmalarını işler kılamamış; özellikle genç Alevi bireyler dedelik müessesesi, ocak, dergâh gibi kurumsal yapılardan uzaklaşmıştır. Bu da “yapısal sekülerleşme”yi beraberinde getirmiştir (Kehl-Bodrogi, 1996, 54). O dönemlerde Aleviler içerisinde gelişmiş bir burjuvaziden veya zanaatkârlıktan söz edilemeyeceği için pek çoğu ücretli emek gücü olarak fabrikalarda ve kamu sektöründe istihdam edilmiştir. Buna ilâveten yükseköğretim tahsiline de önem vererek doktor, mühendis, mimar gibi profesyonel serbest meslek erbabı olarak da toplum içerisinde yükselme olanağı bulmuşlardır. Köyden kentlere göçen Alevi topluluklar yerleşik seçkinlerle daha kolay temas kurmak ve şehir hayatını içselleştirmek amacıyla Bektaşî gruplarla birlikte hareket etmişlerdir. Üniversite kazanarak büyük şehirlere gelen Alevi öğrencilerin de bu hareketliliğin önemli bileşenlerinden birisi olduğu söylenebilir (Massicard, 2007, 53-56). Kent merkezlerinde gerçekleşen bu türden bir toplumsallaşma doğal olarak politik bilincin ortaya çıkmasına, şekillenmesine ve yükselmesine ciddi katkı sunmuştur.

13 1960'lı yıllarla birlikte kendisini solda tanımlayan çevreler Türkiye İşçi Partisi (TİP) etrafında kümelenmiş, 1960'ların sonlarına gelindiğinde ise milliyetçi kesimler “Ülkücü Hareket” ismiyle Alparslan Türkeş öncülüğünde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Sünni dindar kesimler ise “Millî Görüş Hareketi” ismiyle Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Nizam Partisi (MNP) çatısı altında siyasete devam etmişlerdir.

27 Mayıs 1960 darbesinin hemen sonrasında idareyi eline alan ve müdahaleyi gerçekleştiren subaylardan oluşan Millî Birlik Komitesi (MBK) döneminde Alevilere dönük olarak genel anlamda olumsuz bir yaklaşım gözlenmemiştir. Hatta komitenin bazı üyelerinin vermiş olduğu demeçlerden yeni rejimin hayata geçiş döneminde kurucu felsefe tarafından Türk milliyetçiliği merkeze alınarak biçimlendirilen Alevi-Bektaşî öğretisinin olumlu bir karşılık bulduğu anlaşılmaktadır¹⁴ (Ata, 2007, 46-47).

Alevilerin politik kimlik arayışlarının hayata geçmesine dönük ilk önemli işaret İnönü hükümetinin 1963 yılında meclise sunmuş olduğu Diyanet İşleri Başkanlığının işleyişi ilgili yasa tasarısıdır. Tasarıda başkanlık bünyesinde görev yapacak bir “mezhepler müdürlüğü” masasının kurulması ve burada Alevileri de temsil edecek bir birimin yer alması önerilmiştir. Fakat bu girişim AP’yi destekleyen muhafazakâr basın çevreleri tarafından tepkiyle karşılanmış; Alevilik ile Sünnilik arasında sadece kültürel bir takım yorum farkları olduğu öne sürülerek İslam’ın temel prensiplerinde herhangi bir görüş ayrılığı bulunmadığı iddia edilmiştir (Gözaydın, 2000, 71). Söz konusu çevrelerde tasarı vesilesiyle Alevi öğretilerine dönük mesnetsiz yakıştırmalar artış gösterince buna tepki olarak Ankara’da bir grup üniversitesi öğrencisi bir bildiri yayınlamak üzere “*Tasarıya karşı çıkmanın haksızlık olduğunu, laik bir devlette eğer Diyanet İşleri Başkanlığı varsa burada Alevilerin yer almasından daha doğal bir şey olamayacağını, dolayısıyla hükümetin tasarısının yerinde olduğunu*” ifade etmiştir (Aydoğdu, Nalçaoğlu, 2021, 60). 1963 bildirisini aynı zamanda “Alevi” sözcüğünün hiçbir örtülü göndermeye başvurulmadan açıkça kullanıldığı ilk yazılı metin olma özelliği taşımaktadır (Massicard, 2007, 55). Öte yandan bildirisinin¹⁵ hazırlanması esnasında Türk kökenli Alevi öğrencilerle Kürt kökenli Alevi öğrenciler metnin “Büyük Türk Ulusuna” başlığıyla mı yoksa “Türkiye Halklarına” başlığıyla mı çıkması gerektiği noktasında ihtilafa düşmüş; başlığın “Türkiye Halklarına” ifadesini içermemesi sebebiyle Kürt kökenli Alevi öğrencilerin bazıları bildiriye imza koymamıştır (Bulut, 5 Şubat 2020).

1963 bildirisini takiben aynı doğrultuda yapılan başka açıklamaların da etkisiyle kentlerde Alevi dernekleri kurulmaya başlanmış, bu dernekler daha çok kültürel faaliyet üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine 1963 yılının aralık ayında Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma Derneği Ankara’da ilk kez kamuya açık bir cem ayini düzenlenmiştir. Buna ek olarak Konya’da düzenlenen Şeb-i Aruz törenlerinin bir benzeri niteliğinde Nevşehir’in Hacıbektaş ilçesinde her sene düzenlenecek bir festival etkinliği başlatılmıştır (Massicard, 2007, 55). Tüm bu gelişmeler devlet ricalinin en üst kademesinde de yankı bulmuş, 1963 bildirisinin hazırlayıcıları dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Çankaya Köşküne görüşmeye davet edilmişlerdir.¹⁶ Gürsel, o zamana kadar kapalı durumda olduğunu ilgili görüşmede

14 MBK üyelerinden Suphi Gürsoytrak, Kelime Ata ile gerçekleştirdiği mülâkatta “*Aleviliğin, İslamiyet’in Türk yorumu olduğunu ve Türklüğü Orta Asya’dan günümüze taşıdığı*” ifade etmiş; bir diğer komite üyesi Muzaffer Karan ise “*Aleviliği gerçek Atatürkçülüğün kendisi*” olarak tanımlayarak “*Alevilerin Arap Müslümanlığına karşı Türk Müslümanlığını, Arapça’ya karşı öz Türkçe’yi savunan kişiler...*” olduğunu belirtmiştir (Cem Dergisi, 1966).

15 Bildiriye hazırlayanlardan ve daha sonra Birlik Partisi’nde genel başkanlık görevini de üstlenecek olan Mustafa Timisi “*Biz o günün değerleri ölçüsünde Aleviliğin özbeöz Türk-İslam inancı olduğunu söylemek istedik ama Kürt bir arkadaşımız ‘Ben Kürdüm’ dedi. ‘Bu bir Kürtlük-Türklük meselesi değil, inanç meselesidir ve bu Türkiye gerçeğidir’ dedik; ikna edemedik. O kendini geri çekti.*” diyerek konuya açıklık getirmiştir (Aydoğdu ve Timisi Nalçaoğlu, 2021, 61).

16 Gürsel ile olan görüşmelerini Mustafa Timisi şöyle aktarır: “*Cemal Gürsel önce bizi dinledi, kendini anlattı. ‘Bakın arkadaşlar, ben Alevi değilim; ama okudum, gördüm, tartıştım, Aleviliği benimsemiyorum’ dedi. O zaman Gürsel Alevi diye biliniyordu, hâlâ bazı çevreler öyle bilir. Hatta böyle üzüntüyle, ‘Keşke Yavuz Sultan Selim Sünniliği değil de Aleviliği kabullenseydi, bugün Türkiye daha ileride olur-*

öğrendiği Hacı Bektaş-ı Veli Türbesinin yeniden açılması yönünde yetkililere talimat vermiştir (Aydoğdu, Naçaoğlu, 2021, 62).

Farklı illerde düzenlenen “Hacı Bektaş Geceleri” organizasyonlarının görmüş olduğu yoğun ilgi, Alevilere hitap eden yazı ve haberleri içeren Karahöyük ve Cem dergileri, Ehlibeyt Yolu gazetesi aracılığıyla taleplerin yaygınlaştırılması sivil toplum düzeyinde bir hak arayışının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu atılımların siyasi bir aksiyona dönüşmesinde ise iki önemli gelişme etkili olmuştur. Birincisi Alevilerin CHP’ye yönelik yaşadıkları ciddi güven erozyonudur. Zira CHP 1965 genel seçimlerinde Alevi milletvekili adaylarına bu kesimlerin beklediği ölçüde teveccüh göstermemiş; daha da önemlisi Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak hazırladıkları yasa tasarısının arkasında durmayarak özellikle Alevi gençliği üzerinde derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.¹⁷ İkinci belirleyici etken ise Muğla ve Malatya’da Sünni ve Alevi kesimler arasında yaşanan, hatta ölümle sonuçlanan olaylar olmuştur. AP hükümetinin atadığı Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı’nın “*Alevilik ne demek, Alevilik ölmüştür, Alevilik diye bir şey yok...*” şeklindeki provokatif açıklamaları da Aleviler açısından tanınma mücadelesinin siyasi platforma taşınma gerektiği düşüncesini pekiştirmiştir (Aydoğdu, Naçaoğlu, 2021, 68).

Alevilerin siyasallaşma sürecinde matbu yayınların etkisini de göz önünde bulundurmak elzemdir. Bu doğrultuda faaliyet gösteren oluşumlardan ilki 1966 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlayan “Ehlibeyt Yolu” gazetesidir. Osmanlı geçmişine olduğu kadar yeni kurulan rejime karşı da muhalif tutumuyla bilinen gazete “*Osmanlı Cumhuriyet devri dahil sosyal, iktisadi ve politik bakımdan yasalara rağmen hakkı yenmiş Türkiye’deki 10 milyonun üstünde olan Alevinin korku perdesini yırtıp, onu bir şahsiyete kavuşturma*” iddiasını taşımıştır. Gazete, bir “Osmanlı bakiyesi” olarak gördüğü Cumhuriyet rejimi temelinde kurulan yeni ulus devleti de eleştirmekten geri durmamış, yeni rejimin de Alevilere “*ikinci sınıf vatandaş muamelesi yaptığı*” öne sürülmüştür (Ata, 2007, 55).

Alevilere dönük olarak o dönem çıkarılan ikinci düzenli yayın ise “Cem Dergisi” olmuştur. “*Toplumun aydınlatılması, bilinçlendirilmesi, Alevilere yönelik saldırıların önlenmesi için devleti ve devlete hâkim olan güçleri ikaz ederek yanlış gidişin durdurulması*” şiarıyla yayın hayatına başlayan dergi, Ehlibeyt Yolu gazetesine nazaran kurucu felsefeyle barışık ve onu sahiplenen bir görüntü çizmiştir (Ata, 2007, 57). Alevi kesim içerisindeki entelektüelleri ve siyasi eliti etkilemeyi başaran Cem Dergisi, Türk milliyetçiliği düşüncesi ile Alevi öğretisini aynı potada eriten bir yayın politikası izlemiştir. Dergi, Alevileri ve Aleviliği “*Cumhuriyet’in, Atatürk ilkelerinin ahlâk, fazilet, ilerlilik, Türklük ve Türk geleneklerinin bir numaralı koruyucusu ve sahibi*” olarak nitelemiştir (Cem, 1966, Sayı 5: 10).

Bütün bu faktörlerin/gelişmelerin bir araya gelişine ek olarak siyasi konjonktürün uygunluğu da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de yaşayan ve politik zeminde

du’ dedi. Öyle deyince biz de ‘Bu tasarıya sahip çıkın’ dedik...” (Aydoğdu ve Timisi Naçaoğlu, 2021, 62).

17 Mustafa Timisi’nin de bu durumu doğrulayan ifadelerine rastlanmaktadır: “*İşte İsmet Paşa hükümeti Diyanet İşleri tasarısıyla bir adım atıyor ama baskıya dayanmıyor geri çekiyor, sahip çıkmıyor, çıkamıyor. O zaman, bilhassa ben ve arkadaşlarım bu konuda genç olmanın heyecanıyla duyarlılıkla, şöyle dedik: ‘Bu işin sahibi biziz, bu sorun bizim sorunumuz. Bu sorunu siyasi alana çekmek, farkındalık yaratmak, bunu Türkiye gündemine getirmek bize düşen sorumluluktur. O halde bu nasıl olur? Bu bir siyasi partiyle olur. Bu siyasi parti elbette yalnızca Alevi rengini taşıyan bir parti olamaz. Atatürk’ün, Cumhuriyet’in temel felsefesini esas alan, onun ortaya koyduğu; ama gerçekleşmemiş ilkelerini, hayat bulmamış, kurumlaşmamış felsefesini de esas alarak, bütünleştirerek ortaya çıkarmamız gerekiyor. Böylece parti fikri oluştu.*” (Aydoğdu ve Timisi Naçaoğlu, 2021, 66).

kendilerini ifade edebilecek bir arayışın içerisinde olan Aleviler için bir siyasi partinin kurulması adına gerekli şartların oluştuğunu söylemek mümkündür.

Birlik Partisi'nin Kuruluşu ve İlk Dönemi (1966-1969): Alevilik Temelinde “Türkçü-Atatürkçü” Bir Başlangıç Adımı

Birlik Partisi'nin kuruluşuna etki eden, nabız yoklayan partiye yakınlığıyla bilinen Cem Dergisi olmuştur. Dergi, partinin kuruluşundan önce yaptığı anketlerle kuruluş aşamasını çeşitli yollardan etkilemiş ve kuruluşu öncülük etmek isteyenleri bu uğurda cesaretlendirmiştir.

Çeşitli illerdeki ve kazalardaki TİP, AP ve CHP teşkilatlarının yeni parti kurulması durumunda toplu olarak katılacakları ifade edilmiştir. Bu çerçevede kurucu adaylara gönderilen mektuplar ve haberlerle yeni kurulacak partinin isminin belirlenmesine de etki etmek istenildiği öğrenilmiştir. Genel başkanlık için çalışmaların etüt ve tartışma sahasına ulaştığı safhada Kızılay ve çevresinde geniş bir bina kiralınması düşülmekle beraber o aşamaya kadar çalışmaların evlerde devam ettiği tespit edilmiştir (Cem, 1967, Sayı 10: 18).

Cem Dergisi, partinin kurulma sürecini Ankara'daki görevli ve muhabirleri aracılığıyla takip ederek, henüz adı belli olmayan bu partinin Alevi ve Sünni aydınların öncülüğünde kurulma çabasında bulunduğunu tespit etmiştir. Her kademedeki ve çevreden kişilerin bulunduğu partinin parlamentoda grup meydana getirebileceğinden de bahsedilmiştir. Zira o dönemde mecliste 32 Alevi milletvekili senatör bulunmaktadır. Bu üyelerden 10-15'inin partiye katılması durumunda partinin güçleneceği hesaplanmaktadır. Fakat önemli olan Anadolu örgütlenmesini kurmaktır. Bu amaçla da kurucuların Alevi bölgeleri tarayarak aydın dedelerle iş birliği içerisinde zor bir süreç olan parti örgütlenmesinin tamamlanacağı ifade edilmiştir. Alevi dedelerinin bu hareketin içtenliğine, ciddiyetine ve katiben art niyet taşımadığına inandırılması durumunda partinin 1969 seçimlerine büyük bir iddiayla katılması mümkündür (Cem, Ağustos 1966, Sayı 2: 18).

Yenir bir partinin kurulmasından yana olan Alevi aydınlar ve düşünürler dini gaye ve esasların bir siyasi partinin yapısına temel olamayacağı kanaatindedir. Laiklik ilkesini benimsemiş aydın çevrelerle tüm Aleviler esasen dini konuların politikaya bulaştırılmasının karşısında durmuşlardır. Böylelikle Alevilerin ağırlıklı içerisinde bulunacağı bir parti için “*dini gayelerle parti kuruyorlar*” şeklinde propagandaya hazırlananlara arzu ettikleri polemik fırsatını vermemeyi düşünmüşlerdir. Buna karşılık bir vatandaş olarak yasaların tanıdığı imkânlar içerisinde her zaman ve her şekilde her türlü tasarrufla bulunmak Alevilerin en tabii hakkı olarak tanımlanmıştır. Zayıf bir doğuşun, cılız bir kadronun, realitelere kulak tıkayan bir zihniyetin millete iyilik değil zarar getireceği düşünülmüştür. Dolayısıyla kuvvetli, ayrımsız gözetmeyen bir siyasi organizasyonun şart olduğu kanaatine varılmıştır. Aksi takdirde seçimlerde alınacak neticelerin Aleviliğin gücüne, ilericiliğine hak etmediği tenkitleri ve zaafı getireceği ve siyasilerin Alevilerin gücüne gösterdiği alakayı ve iltifatı da ortadan kaldıracığı ifade edilmiştir. Aleviler açısından kurulması plânlanan bu partinin karşısında olmak da içinde yer almamak da eş değerde hata olarak nitelendirilmiştir (Cem, Ekim 1966, Sayı 4: 15-16).

Tüm bu tartışmalar ışığında 17 Ekim 1966 tarihinde emekli Tümgeneral Hasan Tahsin Berkman öncülüğünde Birlik Partisi (BP) kurularak siyasi faaliyetlerine başlamıştır. Bu kuruluşla, Türkiye'nin siyasal yaşamında belli bir inanç biçiminin takipçilerini merkezine alan ilk siyasi parti de kurulmuştur (Ata, 2007, 66). Sarıbay'a

göre (1997, 49) Birlik Partisi Alevilerin siyasi temsilini amaçlayan bir mezhep partisi olarak kurulmuştur. Amblemi, bir aslan (Hz. Ali'nin Allah'ın aslanı olarak tabir edilmesinden dolayı aslan figürü aleviler için önemli bir figürdür) ve etrafındaki on iki yıldız olup; aslan Hz. Ali'yi; on iki yıldız ise on iki imamı sembolize etmiştir.

On altı kişiden meydana gelen kurucular listesine bakıldığında ise üç emekli subay, dört avukat, iki iktisatçı, iki işçi, iki müteahhit, bir sendikacı, bir esnaf ve bir doktorun yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yükseköğretim tahsili görmüş profesyonel meslek erbabı üst orta sınıfların ve ordu bünyesinde hizmet vermiş emekli kamu görevlilerinin partinin kuruluş aşamasında öne çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla sınıf perspektifinden bir mercek tutulduğunda partinin sola yakınsayan bir kimliğe sahip olduğunu ifade etmek güçtür. Ata'ya göre (2007, 74) BP'nin genel başkanlığa emekli bir generalini getirmesi dönemin konjonktürü dikkate alındığında olağan karşılanan bir gelişmedir. 27 Mayıs darbesi sonrasında siyasi parçalanmışlığı içinde emekli subaylar politika dünyasının aradığı isimler haline gelmiş, siyaset, orduda yapılan geniş çaplı emeklilik işlemi nedeniyle sivil hayata atılan emekli subayların başat faaliyet alanı olmuştur. Birçok siyasi parti orduya karşı kendini güvende hissetmek ve orduya yakınlık duyduğu göstermek amacıyla emekli subaylara parti içerisinde yer vermiştir. “Mezhepçilik” algısının kırılması adına 16 kişilik kurucular kurulunda dört tane Sünni orijinli üyeye de yer verilmekle birlikte, bu üyelerin Birlik Partisi adına “Alevi partisi” imajını silecek ağırlıkta profiller olduğunu söylemek güçtür (Soysüren, 2023, 77).

Bu doğrultuda BP kurucuları da partiyi devleti tanıyan, diplomatik ilişkileri bilen bir paşaya teslim etmenin gerekliliği düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu tercih en azından ilk aşamada müesses nizamı aşan bir meydan okumaya girişilmeyeceğinin de işareti olmuştur. Böylelikle parti “*devletten icazet alan, disipline edilmiş bir hareket*” şeklinde tanımlanan bir izlenim vermiştir. Cahit Tanyol'a göre bu durum ordunun siyasi partiler üzerindeki etkisinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tanyol “*O tarihlerde her partide asker bulundurulurdu. Partilerin başında bir generalin bulundurulması, Cumhurbaşkanlığı hesaplarına dayanırdı. Devlet bilinci olan bir kişinin devletin başında bulunması istenirdi. Bütün partiler ordunun etkisi altındaydı ve siyasi partiler kolay kolay orduya karşısına almazdı. BP de hem orduya yakınlığın hem de sistem içinde kalacağıın beyanı olarak bir paşayı genel başkan seçmiştir*” diyerek bir nevi o dönemin hâkim politik atmosferine de bir açıklık getirmiştir (Ata, 2007, 75).

İçişleri Bakanlığı'na kuruluş dilekçesinin verilmesinin ardından yapılan görev dağılımında Partinin Genel Başkanlığına Emekli General Hasan Tahsin Berkman getirilirken genel sekreterlik görevine de Cemal Özbey getirilmiştir. İlk açıklamasında Genel Başkan Berkman, BP'nin “Alevilere mahsus” parti olmadığını, kapısını her ilericieye açık tuttuğunu, bunun ilerleyen süreçte görüleceğini anlatmıştır. Kemalizm çizgisinde yürüyeceklerini söyleyip “Türkçü” oldukları iddiasında bulunmuştur¹⁸

18 Berkman “*Türkiye’de ilericiler ve gerçekten Atatürk’ün yolunda ilerleyen, hilafetçiliğe, şeriatçılığa, nurluğa, bir kelime ile din sömürücülüğüne, ırkçılığa, faşizme ve komünizme karşı olan, Türklüğü ve Türk geleneklerini ön plana alan, Türkçe’nin her sahada hâkim olmasını isteyen, (evvela Türk’üm, sonra Müslüman’ım) ibadet dilinin Türkçe olmasını savunan, hayatta en hakiki mürit ilimdir diyebilen, büyük kurtarıncının bu parolasına bütün varlığı ile bağlanan, yüzyıllarca ilmin, sanatın, akılcılığın, Rönesans ve Reform hareketlerinin karşısına dikilerek milletimizi ortaçağ karanlığına doğru sürüklemeye çalışan din sömürücülerine karşı cephe alan, dinimizin gerçek yönlerini anlamak için her şeyden evvel ilmin şart olduğuna inanan, iktisadi, mali ve siyasi sahada her şeyden ve herkesten evvel devletin, devlet müesseselerinin yeterli ve güçlü olmasını isteyen*” herkese kapılarının açık olduğunu ifade etmiştir (Ata, 2007, 66).

(Ata, 2007, 66).

Birlik Partisi'nin tüm siyasal yaşamı boyunca aynı politik hat üzerinden faaliyetlerini yürüttüğünü söylemek güçtür. Kuruluşundan itibaren geçen ilk üç yıllık dönem ile genel başkanlığa Mustafa Timisi'nin seçilmesinden sonraki süreci birbirinden ayırmak gerekir. Dolayısıyla partinin kuruluş yıllarındaki program ve tüzüğü ile 12 Mart Muhtırası sonrasında hazırlanan program ve tüzükleri içerik açısından önemli farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların temelinde parti yönetimlerinin değişmesiyle doğru orantılı olarak değişen ideolojik tutumlardır.

Partinin ilk tüzüğünde, resmî ideolojinin etkisi açık olarak kendisini göstermiştir. CHP'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 6 ilkesi (Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik) referans alınarak hazırlanan programa göre Birlik Partisi, "*reformist, ilerici, Türkçü ve Atatürkçü*" idi; "*Yeşilin, kızılın ve karanın*" karşısındaydı, siyasi yelpazedeki yeri "*Kemalizm ilkelerinin yanı başıydı*". Sınıflar arasındaki menfaat çatışmalarını gidermeyi öncelikli hedef gören partinin Kemalizm'den ayrıldığı tek nokta, laikliğin uygulanışına getirdiği itiraz olmuştur. Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığında neden temsil edilmediği noktasından başlatılan bu itirazın gereği olarak Birlik Partisi, Diyanet'in "*inanç grupları arasındaki denge ve eşitliği sağlayacak ve bunların inanç ve vicdan özgürlüğüne saygı gösterecek şekilde*" teşkilatlandırılmasını talep etmiştir (Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1969, 3-5).

Partinin nitelikleri "*ilerici, halkçı, devrimci, reformcu, birlikçi ve beraberlikçi, Türkçü ve Atatürkçü*" olarak tanımlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının teşkilât yapısında, dini eğitim ve öğretimde reform talep etmiş, başta konut ve toprak reformu olmak üzere tüm reformlara taraftar olduğunun altını çizmiştir. Din ve mezhep ayırımına karşı olduklarını vurgulamış, eğitim, öğretim, ibadet ve ezan dilinin Türkçe olmasını talep etmiştir (Özbe, 1969, 10).

Partinin kuruluş dönemindeki tüzüğünde mücadele etmeyi amaçladığı akımlar "*ayrımçılık, bölücülük, aşırı sağ, aşırı sol, Komünizm, Faşizm, Nazizm, Emperyalizm ve her türlü dikta rejimi*" olarak sıralanmıştır. Politika yapma biçimi ise "*bağımsız, Yurtta sulh, cihanda sulh*" şeklinde Atatürkçü" olarak ifade edilmiştir (Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1969, 3).

Kuruluş programına bakıldığında ise tartışmasız bir üniter devlet vurgusu yapıldığı görülmektedir. "*Devletin ülkesi, milleti, dili ve kültürü ile bölünmez bütünlüğünün*" tesis edilmesinden ve devamından yana oldukları belirtilmiştir. Türkçe hassasiyeti ön plâna çıkarılmış ve her alanda hâkim kılınması gerektiği savunulmuştur. Laiklik ilkesi ise partinin tavizsiz olarak savunduğu bir başka konudur. Hatta iktidara gelmeleri durumunda bu hususla ilgili olarak Türk Ceza Kanunu'na bu ilkeyi çiğneyenlerle ilgili olarak müeyyide konulacağı ifade edilmiştir. Yurttaş tarifi olarak ise milliyetçilik ilkesinin etkisi kendisini hissettirmiş; "*Partimiz Türk vatanına içten bağlı, dil, kültür, ülkü, kader birliğine, birlik ve bütünlük ruhuna kavuşmuş, bölücülük, ayrımcılık ve ırkçılıktan uzak her vatandaşı Türkçü ve Atatürkçü bir görüşle Türk Milletinden sayar*" tanımına başvurulmuştur (Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1969, 59-60).

Kuruluşunun üzerinden henüz bir yıl geçmesine rağmen BP içindeki iktidar çekişmeleri partinin sağlıklı bir şekilde büyümesini sekteye uğratmıştır. Parti programının kaleme alınmasında doğrudan pay sahibi olan genel sekreter Cemal Özbe'ın parti içinde hegemonya kurma girişimleri, emekli bir general olan Genel Başkan Hasan Tahsin Berkman'ın mesleki deformasyonun bir sonucu olarak partiyi

askeri disiplin içerisinde yönetmeye çalışması teşkilatlar bünyesinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Buna ek olarak Berkman'ın soğuk savaş dönemi koşulları içerisinde vermiş olduğu demeçlerde açıkça ABD ve NATO yanlısı bir tutum takınması parti içerisinde kendisini sola yakın hisseden çevrelerin tepkisini çekmiştir (Saraç, 2011, 449-453, Ata, 2007, 101-106). Söz konusu gelişmeler çerçevesinde daha önceden Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi'nde (MP) milletvekili olarak aktif siyaset yapmış Hüseyin Balan, Berkman'a karşı parti içinde bir genel başkanlık mücadelesine girişmiş; genel yönetim kurulu üyeleri bünyesinde yapılan seçimi bir oy farkla kazanarak BP'nin ikinci genel başkanı olmuştur (Güler, 2008, 81).

Ata'ya göre (2007, 117) kendisini oğlunun nikâh şahidi yapacak kadar Süleyman Demirel hayranı olan Hüseyin Balan'ın genel başkanlığı döneminde Birlik Partisi, AP'nin doğrudan kontrolü ve yönlendirmesi altında siyaset yapmıştır. Genel başkan seçilmesi sonrasında Alevi elitleri içerisinde önemli söz sahibi olan Ulusoy ailesi partiden desteğini çekmiştir. Bu süreç içerisinde kendisine muhalif olarak gördüğü kesimlerin tasfiyesi için yoğun bir çaba içerisine giren Balan, 21 Ekim 1967 tarihinde düzenlenen birinci olağan kongrede emekli Albay Sıtkı Ulay'a karşı giriştiği başkanlık yarışını kazanarak delege iradesiyle bu koltuğa oturan ilk isim olarak parti tarihine geçmiştir. Kongrenin bir diğer önemli sonucu ise Balan'ın genel başkanlığına karşı çıkan bir grubun partiden ayrılarak "Demokratik Birlik Partisi" isminde yeni bir siyasi oluşuma öncülük etmeleri olmuştur (Güler, 2008, 85). Balan'ın genel başkan iken AP'nin bütçe tasarısına kabul oyu kullanması, yine 1970 yılında milletvekili iken – aksi yöndeki parti kararına rağmen- Demirel hükümetine güvenoyu vermesi AP'nin Birlik Partisi içerisindeki temsilcisi izlenimi yaratmış, parti içerisinde de derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.

İdeolojik Paradigma Değişimi: Seküler Milliyetçilikten Demokratik Sola

1960'lı yıllarla birlikte anayasa aracılığıyla genişletilen düşüncüyü ifade, gösteri yürüyüş ve örgütlenme özgürlüğüyle doğru orantılı olarak Türkiye'nin siyasetinde sol eğilimli politik oluşumların artış ve çeşitlilik göstermesi kolaylıkla gözlemlenebilen bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Henüz Milli Mücadele yıllarında kurularak faaliyetlerini devam ettiren Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) ek olarak bu dönemde kurulan ve parlamentoya girmeyi başararak artan bir popüleriteyle kendisini solda tanımlayan pek çok kesimi bünyesinde toplayan TİP, Kemalist felsefeyi sosyalizm ile harmanlamaya çalışan Doğan Avcıoğlu önderliğindeki YÖN hareketi, aşamalı devrim anlayışını benimseyen ve özellikle üniversite gençliği üzerinde ciddi bir etkisi bulunan Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi sözü edilen sol yapılanmaların en çok rağbet görenleri arasında yer almıştır. Tüm bunlara ilaveten Bülent Ecevit'in önce genel sekreter, daha sonra genel başkan seçilmesi sonrasında CHP içerisinde iktidara gelen "ortanın solu" düşüncesinin 70'lerin ortasından itibaren "demokratik sol" adıyla boyut ve derinlik kazanmasını da bu çerçeveden okumak mümkündür. Dolayısıyla Alevi kesimlerin de söz konusu tarihsel kesit içerisinde sol siyasal akımlardan etkileneceği dönem sosyo-politik atmosferiyle uyum arz etmektedir.

Ata'ya göre (2007, 155-159) Alevilik de 1960'larda sola eklenip, bilhassa sosyalist sol düşünce ile etkileşime girerek bunun üzerinden bir politik kimlik kazanmıştır. Alevi öğretilerine bağlı sembollerin taşıyıcılığı üzerinden yürütülen bu mücadelenin dinamizm kazanmasında bir tür "başkaldırı" referansı olarak saz ve Pir Sultan Abdal öğelerine sıklıkla başvurulmuştur. BP kurulana kadar TİP, Alevileri cezbedecek bir siyasal propaganda yöntemi olarak bu ikiliyi yoğun olarak

kullanmıştır. Özellikle halk ozanları TİP'in Alevilerle giriştiği diyalogun kurucu unsuru hâline gelmiş; onların söylediği türküler partinin mesajlarının doğrudan bu çevreye ulaşmasında büyük rol oynamıştır.

Modernleşme sürecinin kaçınılmaz neticelerinden birisi olan kentleşme süreci geleneğin aşınmasında da kendisini göstermiş; Alevi çevreler içerisinde dedelik müessesinin manevi otoritesi yerleşik etkisini yitirmeye başlamıştır. Özellikle genç kuşak Alevi bireyler “Özgür ve bağımsız Türkiye”, “Sömürü düzenine son”, “Kahrolsun Faşizm” gibi 60’lı yılların tipik antiemperyalist/sol sloganları ile güçlü bağlar kurmaya başlamıştır (Ata, 2007, 225). Alevi gençler Aleviliği din değil siyasi, devrimci bir öğreti yorumlamaya başlamış; içermiş olduğu muhalif unsurlar güncel olarak sosyalizme uyarlanmıştır. Hem ekonomik açıdan diğer kesimlere oranla görece daha geri kalmış hem de marjinalleştirilmiş bir topluluk olmaları onları Marksist nitelikli mesajlara karşı daha duyarlı kılmıştır. O zaman kadar daha çok yerel bir nitelik taşıyan Alevilik sol ile temas ettiği ölçüde daha geniş bir zeminde görünür olma şansına kavuşmuştur (Massicard, 2007, 60). Dolayısıyla 1960’ların sonlarına gelindiğinde BP’nin Alevilik vurgusunun belirleyici olduğu siyasi söylemin geçerliliğini yitirdiği yönündeki görüşlerin merkez ve taşra teşkilatları içerisinde de güç kazandığı gözlemlenmiştir.

1969 yılında yapılan ikinci olağan büyük kongrede genel başkanlığa seçilen Mustafa Timisi, BP’nin sola yönlendirilen politika değişikliğinin öncüsü olarak karşımıza çıkmıştır. Timisi sol siyasete yönelmenin Alevilerin tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları dikkate alındığında ontolojik bir zorunluluk olduğunu savunmuştur. Kültürel taleplerden geri adım atmadan fakat aynı zamanda tüm ezilenleri kapsayacak bir politik açılımın partiyi daha da ileriye götüreceğini düşünmüştür.¹⁹ Timisi’nin içinde büyüdüğü sosyo-ekonomik çevrenin de sol düşünceye meyilli olmasında etkili bir faktör olduğu düşünülebilir. Yoksul kesimlerin yaşadığı bir gecekondu muhiti olarak bilinen Tuzlucaır bölgesinde ikamet eden Timisi, sınıfsal çelişkilerin belirginleştiği bir atmosferi teneffüs eden bir genel başkan ve parlamenter konumundadır.

Partinin yöneticilerinden Orhan Asal’ın hazırladığı ve kongrenin de onay verdiği “Genel Politika Esasları” isimli metin parti programına dâhil edilmiş; TİP ve CHP’nin seçmen tabanını oluşturan kesimleri etkilemeye dönük söylemleri vurgulamak bir sonraki amaç olarak belirlenmiştir. Öncelikle güncel ekonomik ve politik gelişmeleri parti programının diliyle formüle ederek gerekli mesajların halka ulaştırılması hedeflenmiş, ikinci olarak da bugüne kadar partinin dilinde baskın olan Alevilik vurgusu ajandada daha geri plâna itilmiştir (Ata, 2007, 225). 1970’li yılların Birlik Partisi açısından bir diğer önemli gelişmesi ise partinin 1971 yılında toplanan üçüncü kongresinde isminin başına “Türkiye” sözcüğünü de eklemesi olmuştur. Böylelikle parti 1971 yılından itibaren kapatılana kadar “Türkiye Birlik Partisi” adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁰

Türkiye Birlik Partisi’nin (TBP) güncellenmiş programı incelediğinde “işçi sınıfı”, “tekelci burjuvazi”, “toprak ağalığı”, “emperyalizme bağımlılık” gibi sosyalist sola ait

19 “1969 öncesi siyasi çizginin bizim tarihi akışımıza, Türkiye’nin toplumsal yapısına uymadığı inancın-daydık zaten. Biz sosyal demokrat çizgide Atatürk ilkelerine gerçekten bağlı, ezilenlerin sözcüsü olmaya yönelmiş, onların mücadelesini de bu bütünlük içerisinde vermeye çalışan bir siyasi çizgi izlemek durumundaydık. Bizim siyasi çizgimiz oydu zaten.” (Aydoğdu ve Timisi Nalçaoğlu, 2021, 99).

20 “Aleviler ülke bütünlüğünden yana, bölgesel, kendiliğinden birtakım olaylar karşısında, ayrımcılık karşısında tepkiler var; ama ayrılıkçı bir siyasi beklenti, siyasi hedef söz konusu değil. Dolayısıyla bu çerçeveye içerisine dönelim dedik. Kongrede ismini değiştirip Türkiye Birlik Partisi yaptık.” (Aydoğdu ve Timisi Nalçaoğlu, 2021, 100).

kavram setinin temel enstrümanlarına başvurarak hedefini biçimlendirdiği açık olarak görülmektedir.²¹ Mücadelesinin niteliklerini ise “anti emperyalist”, “anti faşist”, “anti kapitalist” ve “anti feodal” olarak belirlemiştir. Nitekim parti, programının ilkeler bölümünde politik kimliğini şüpheye yer bırakmayacak kadar açık ve yalın bir şekilde “devrimci” olarak saptamış; emperyalizm, faşizm ve feodalizmi temel mücadele alanları olarak belirlemiştir (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1980, 75). Sosyalist bir rejimin parlamenter sistem içerisinde, demokratik yollardan inşa etme isteği TBP’yi, Mehmet Ali Aybar öncülüğünde faaliyet gösteren Türkiye İşçi Partisi ile siyaseten özdeş kılmıştır. Nitekim Aybar, 1975 ara seçimlerinde TBP listelerinden milletvekili adayı olarak gösterilmiştir.

Parti, “Atatürkçülük” olgusunu bütünüyle reddetmemiş, programında ortaya koyduğu on iki ilke içerisinde müstakil bir başlık olarak ele almıştır. Ancak ideolojik bağlamda yaşanan dönüşüme uygun olarak söz konusu olgu devrimcilik ve halk egemenliği üzerinden yapılan vurgularla statik kalmayan devingen bir anlama büründürülmüştür (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1980, 78). Laiklik ilkesi konusundaki yoğun hassasiyet, ilk kurulduğu yıllarda olduğu gibi sosyalist bir kimliğe büründükten sonra da artarak devam etmiş olup; Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması gerektiği açıkça ifade edilmiştir (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1980, 90).

Mustafa Timisi genel başkanlığındaki TBP’nin meclis faaliyetleri sırasında siyaseten yara aldığı en önemli olay ise 1970 yılında Süleyman Demirel hükümetinin güven oylamasında yaşadıkları ayrışma olmuştur. O dönem sekiz milletvekili ile parlamentoya giren partinin sandalye sayısı, Malatya Milletvekili Sami İlhan’ın vefatı sonrasında yediye düşmüş olup oylama öncesinde hükümet için ret oyu kullanılması konusunda mutabık kalmıştır. Ancak oylama günü geldiğinde yedi milletvekilinden beş tanesinin Demirel hükümeti için kabul yönünde güvenoyu kullanması partiyi ciddi bir politik çalkantıya itmiştir. Yaşanan bu gelişme sonrasında söz konusu beş milletvekili partiden ihraç edilmiş; bununla da yetinilmeyip ilgili vekiller hakkında “Beş Yoldüşkünü” isimli bir kitapçık bastırılarak bu kişiler Alevi-Bektaşî öğretisinde dışlanan, bir nevi aforoz edilen anlamına gelen “düşkün” sıfatıyla nitelenmişlerdir. Genel Başkan Timisi de bu gelişmeleri parti açısından bir dönüm noktası olarak görmüştür.²² (Aydoğdu, Nalçaoğlu, 2021, 83-87). Bingöl’e göre (2008, 139-140) oylamada kabul oyu kullanan TBP milletvekilleriyle AP arasında bakanlık pazarlıkları yapılmış, Demirel kesin bir söz vermemekle birlikte bu talebi olumlu karşılayacağına dair güçlü bir izlenim yaratmıştır. Bu tavır da söz konusu milletvekillerinin hükümetin lehine oy kullanmasında etkili olmuştur.

(Türkiye) Birlik Partisi’nin Girdiği Seçimler

Birlik Partisi, seçimlere ilk kez, 17 Eylül 1967 tarihinde yapılacak olup da 2 Haziran 1968 tarihine ertelenen, kısmî senato ve mahalli idareler seçimlerinde girmiştir. En az 15 ilde örgütlenme koşulunu yerine getiremediği için sadece Alevi nüfusun yoğun olduğu illerde belediye başkanlığı, belediye ve il genel meclisi üyeliği

21 “İşte bu durumda T. Birlik Partisinin yakın hedefi emperyalizme bağlı tekelsel burjuvazinin ve toprak ağalığının egemenliğine son vererek bağımsızlığın ve demokrasinin gerçekleştirilmesidir. Bu hedef işçi sınıfının örgütlü öncülüğünde halkın demokratik iktidarını gündeme alır; zorunlu kılar.” (Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, 1980, 73-74).

22 Timisi yaşananlar için şu ifadeleri kullanır: “Darbe yedik, çok önemli bir kırılmayı bizim için. Yeni bir hareketiz, ortaya çıkmışız, Alevilerden oy almışız, sekiz milletvekiliyle gelmişiz; ama büyük bir sınavda sınıfta kalmışız.” (Aydoğdu ve Timisi Nalçaoğlu, 2021, 86).

seçimine girmiş, il genel meclisinde %1,6 oy almıştır (YSK, 25 Eylül 2024). Seçime girdiği 17 ilde aldığı oylar düşük olmakla beraber bazı illerde dikkat çekici bir başarı göstermiştir. Örneğin Amasya’da %20,7 oy alırken Tokat’ta %16,2, Erzincan’da %15,6, Çorum’da %4,5’lik oy oranına ulaşmıştır. Malatya (%6,8) ve Sivas (%6,2) gibi illerde de %5’in üzerin üzerinde oy almıştır (TÜİK, 25 Eylül 2024).

12 Ekim 1969 tarihindeki Genel Seçimlere 29 ilde katılan Birlik Partisi, %2,8 oy alarak 8 milletvekili çıkarmıştır. Ankara, Tokat, Çorum, İstanbul, Malatya, Amasya’dan 1 Sivas’tan 2 vekil çıkaran parti, Tunceli’de ise varlık gösterememiştir. Partinin o zamana kadar süregelen “Türkçü” söylemi bu sonucun alınmasında etkili olmuştur (Bingöl, 2008, 108).

1973 seçimlerine “Türkiye Birlik Partisi” ismiyle katılan Parti’nin oyları bir önceki seçime göre azalmış Parti, %1,14 oranıyla 121.759 oy almıştır. Oy aldığı bölgelerde sıralama yapılacak olursa Parti, Marmara, Akdeniz ve Orta Anadolu’da yedinci sırada; Karadeniz ve Ege’deyse sekizinci sıradadır (Doğru, 2003, 78). 14 Ekim 1973 seçimlerinde hem radikal hem de demokratik sol çizgisiyle seçmenin karşısına çıkan TBP 12 ilde, savunduğu demokratik sol anlayışını tanımlamıştır. Bu 12 ilke; Devrimcilik, Toplumculuk, Atatürkçülük, Demokrasi, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Bağımsızlık, Özgürlükçülük, Din, Eşitlik ve Yurtseverlik olarak belirlenmiştir (TBP Seçim Bildirgesi, 1973, 12-33). Alevilik, Bektaşılıkteki 12 imam inancına atıfla ilkelerin sayısı 12 olarak belirlenmiştir. Böylece, TBP 1973 seçimlerinde radikal söylemle sosyalist sol, demokratik sol çizgisiyle sosyal demokratları ve 12 imam kültürünü çağrıştıran 12 ilkeyle de Alevilerin oyunu almayı hedeflemişse de arzu ettiği neticeyi elde edememiştir (Güler, 2007, 152).

Parti yalnızca Sivas’tan Genel Başkanı Mustafa Timisi’yi milletvekili olarak meclise gönderebilmiştir. TBP, bu seçimlerde 10.723.658 olan geçerli oyun yalnız 121.759’unu alabilmiş; oy oranı da bir önceki seçimlere göre yüzde 1,7 düşerek, yüzde 1.14 olmuştur (TÜİK, 2012, 15-16).

Türkiye Birlik Partisi, 11 Aralık 1977 tarihinde yapılan yerel seçimlere 13 ilde katılmıştır. Bu yerel seçimleri Türkiye Birlik Partisi açısından önemli kılan husus Parti’nin bu seçimlerde ilk kez bir belediye başkanlığı kazanabilmesidir. Amasya’nın Merzifon İlçesi Kayadüzü Belde Belediye’sini kazanan İbrahim Sevindik, 984 oyun 321’ini almış ve Türkiye Birlik Partisi’nin ilk ve tek belediye başkanı olmuştur (TÜİK, 26 Eylül 2024). Daha önce yapılan ve sonra da yapılacak olan yerel seçimlerde belediye kazanamamış olması 11 Aralık 1977 seçimlerini Parti için önemli kılmaktadır.

Sonuç

Modern Türkiye’nin kuruluşu yolunda Alevilerin sorumluluk alan bir kültürel aktör olarak rol almasının izlerini Millî Mücadele yıllarına kadar sürmek mümkündür. Cumhuriyetin lider kadroları bu çerçevede Nevşehir’deki Hacibeğtaş Dergâhı başta olmak üzere pek çok Alevi-Bektaşî kanaat önderinin doğrudan desteğini kazanmış; hayata geçirilen bu sıcak ilişki yeni devletin vücut bulmasından sonra resmî ideolojinin Alevilere dönük belli ölçüde mesafeli ancak ana hatlarıyla olumlu yaklaşımının daha da pekişmesinin önünü açmıştır. İmparatorluk döneminde Sünnî öğretinin hegemonik bir inanç sistematiği hâline gelmesi sonucunda maruz kaldığı haksız ithamlar ve davranış tarzıyla kendisini sosyal bütünlüğün dışına itilmiş hisseden Aleviler açısından da modern Türkiye Cumhuriyeti devleti asli unsurlardan birisi olarak içinde kendilerine yer bulabilecekleri bir yapıya karşılık gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında kurucu felsefenin ulus inşası sürecinde tamamlayıcı

bir işlev attığı Alevilik, Osmanlı geçmişiyle radikal kopuşun gerçekleştirilmesinde desteğine başvurulmuş bir inanç grubu olmuştur. Pozitivist felsefenin tedrisatından geçmiş olan lider kadrolarının geri kalmışlığın yegâne sebebi olarak gördükleri din olgusunu dışarıda bırakıp Türk kimliğini vurgulayarak ön plâna çıkarma politikası Alevileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu bağlamda Alevi öğretisinin içerdiği sembollerle Türk kültürünü biçimlendiren mitolojik simgeler özdeş kılınmış; Aleviliğin Türklüğünü vurgulayan çalışmalar devlet eliti tarafından teşvik edilmiştir. Aleviler de bilhassa laiklik ilkesini kendi varlıkları açısından hayati önemde göyerek Cumhuriyeti sahiplenmiş, laikliğin yanı sıra ulus bilincinin yerleşmesi zemininde Türklüğü de gönüllü olarak benimsediği ölçüde kurucu irade tarafından makbul ve ideal bir yurttaş olarak kabul görmüştür. Kendisini bu kompozisyonun dışında konumlandıran Kürt Alevileri ise hem Millî Mücadele döneminde hem de Cumhuriyetin erken yıllarında Alevilik olgusundan bağımsız olarak etnisite temelli özerklik talepleriyle gündeme gelerek siyasi otoriteyle kavga hâlinde olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının yaratmış olduğu ekonomik sıkıntıları aşabilmek adına devletin koymuş olduğu ekstra vergiler, yaşam koşullarının her geçen yıl daha da zorlaşması yoğun olarak kırsal kesimde hayatını idame ettiren ve geçimini de tarım faaliyetleri üzerinden sağlayan Alevileri tek parti iktidarından uzaklaşmasına neden olmuştur. İktisadi bunalımın etkilerini güçlü olarak hisseden hemen her toplumsal kesim gibi Aleviler de alternatif politik arayışlara yönelmiş; çok partili hayata geçiş sonrasında özellikle köylüye dönük vaatleriyle, CHP'ye nazaran daha özgürlükçü açılımlarıyla heyecan yaratan Demokrat Parti bu bakımdan kendileri için de ideal bir tercih olmuştur.

1950 ve 1954 seçimlerinde Alevilerin yoğun olarak yaşadığı illerin önemli bir bölümünden destek almayı başaran Demokrat Parti'nin, İslâm'ın Sünni yorumunu baskın kıldığı siyasal söylemi bu kesimlerin geçmişe dair yaşadıkları psikolojik sarsıntıların yeniden tetiklenmesine zemin hazırlamıştır. 1950'lerin ortasından itibaren ekonomik alanda ortaya çıkan bozulmaları giderme konusunda sıkıntı yaşayan Menderes hükümetlerinin Sünni merkezli dini yapılanmalarla güçlü münasebetler kurması, Diyanet İşleri Başkanlığının varlığını güçlenerek sürdürmesi 1957 seçimlerinde Alevi seçmenlerin Demokrat Parti'den uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir.

Alevilerin müstakil olarak siyasallaşma çabaları 1960'ların ortalarından itibaren somutlaşmaya başlamıştır. Kentleşme sürecinin etkilerine bağlı olarak büyük şehirlere göç eden, üniversite tahsili görmeye başlayan ve bu tahsille bağlantılı olarak meslek hayatına atılan Alevi genç ve orta yaşlı bireyler geleneksel olanın kuşatıcılığından sıyrılarak kültürel kimliklerini siyasetin zeminine taşımanın yollarını aramaya başlamışlardır. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi gibi merkez damarı elinde bulunduran yapılarda yeterince temsil edilmemenin getirdiği hayal kırıklığı da Alevileri münferit olarak hareket etmeye iten bir başka nedendir. Söz konusu olgular ışığında 1966 yılında kurulan Birlik Partisi, Alevilerin demokratik platformdaki temsil arayışlarının bir yansıması olarak siyasal hayata adım atmıştır.

Birlik Partisi ilk üç yılı itibariyle seküler nitelikli kentli bir Türk milliyetçiliğini, devletin kuruluş ilkelerine eksiksiz sadakat ile kaynaştıran, Alevilerin kültürel haklarını da bu ana fikir perspektifinden savunusunu geliştirmiştir. Ancak her ne kadar bir "Alevi partisi" olarak tanınmak veya tanımlanmak istemese de gerek belirlemiş olduğu ambleminin sembollerinin Alevi öğretisinde karşılık geldiği anlamlar gerekse yine Alevi merkezli olarak Diyanet İşleri Başkanlığının mevcut yapısına dönük eleştirel tutumuyla pratikte bunu başaramamıştır. Kurucular kurulunun çok büyük

bir çoğunluğunun Alevi olması, Alevi seçmenlerin istek ve ihtiyaçlarına yanıt arayan politikalar üretmesi, Aleviliği merkeze alan yayın organlarının partinin basındaki sözcülüğünü üstlenmesi söz konusu düşüncüyü pekiştiren unsurlar olarak görülebilir.

Birlik Partisi'nin politik olarak makas değiştirmesi 1969 yılında Mustafa Timisi'nin genel başkanlığa seçilmesi gerçekleşmiştir. CHP'de Bülent Ecevit, TİP'te Mehmet Ali Aybar ile kitleselleşip meclise de girmeye başlayan sol siyaset Birlik Partisi'nin de kendisini yönelmek zorunda hissettiği bir tür mecburi istikamet olarak belirlemiştir. Politik terminolojisini de sol siyasetin gerektirdiği şekilde yeniden düzenleyen parti, herhangi bir dış ülkenin tesiri altında kalmadan ülkeye karşı sorumluluğunun da bir nişanesi olarak isminin başına bir de "Türkiye" sözcüğünü eklemiştir.

Demokratik yollardan sol bir siyaset çizgisini takip ederek rüştünü ispatlamaya çalışan Türkiye Birlik Partisi, girmiş olduğu seçimlerdeki en ciddi başarısını 1969 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle elde etmiş ve çıkardığı 8 milletvekili ile parlamentoya girerek muhalefetin çeşitliliğine özgün bir ses olarak katkı sunmuştur. Ne var ki bu dikkat çekici çıkışa rağmen parti arkasına almış olduğu rüzgârı, kazanmış olduğu ivmeyi sonraki katıldığı genel ve yerel seçimlere taşımakta başarısız olmuştur. Nitekim 1973 genel seçimlerinde yalnızca Genel Başkan Mustafa Timisi milletvekili olarak seçilebilmiş; 12 Eylül 1980 darbesiyle kapatılana kadar parti güçlü bir varlık gösterememiştir.

Birlik Partisi'nin amaçladığı siyasal başarıyı elde edememesinin çeşitli sebepleri vardır. Sınıfsal aidiyetler üzerinden geliştirilen siyasetlerin popülerite kazandığı 1960'ların dünyasında ve elbette Türkiye'sinde kültürel aidiyetlere yaslanarak siyaset arenasına atılması partiyi her şeyden önce çok sınırlı bir topluluğa hitap etmek zorunda bırakmıştır. Emek-sermaye çelişkisi üzerinden yürütülen ve geniş kesimlere dokunan politikalar büyük kentlerde tutunmaya çalışan yoksul, dar gelirli Alevileri de etkisi altına almıştır. Dolayısıyla Birlik Partisi kültür mücadelelerinin değil sınıf mücadelelerinin egemen olduğu dünya ve ülke koşullarında siyaset yapma tarzını kültürel bir kimliğe dayandırmasının dezavantajlarını yaşamıştır. Kendisini mezhepsel aidiyetinden ziyade sınıfsal aidiyetiyle ifade eden Alevi kesimlerin önemli bir kısmı doğal olarak hem TİP'e hem de Ecevit'in genel başkanlığındaki CHP'ye daha yoğun bir ilgi göstermiştir. Bir başka deyişle ekonomi-politik alanın kültür-politik alana galebe çaldığı bir ortamda Alevilerin hak mücadelesine dayandırılan siyasetlerin belli bir noktadan öteye gidebilmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Birlik Partisi'nin sosyalist sol çizgiye yönelmeye karar vermesi ise yine o dönemki siyasal konjonktürün dinamikleriyle bağdaşmayan bir hamle olmuştur. Zira seçim sisteminin değiştirilmesiyle TİP'in parlamento dışında bırakılarak 12 Mart 1971 muhtırasıyla da kapatılan iki partiden birisi olması; parlamenter sistem içerisinde demokratik yollardan sosyalist bir sol partinin iktidara gelebileceğine dair inancın ağır bir yara almasına neden olmuştur. Bu durum 1970'lerin Türkiye'sinde sosyalist solun ağırlıklı olarak yeraltına kaymasına, silahlı mücadeleyi meşru bir çıkış yolu olarak görmesine sebebiyet vermiştir. Tam da böyle bir süreçte parlamenter demokratik solu politik konumunu nitelemesi için belirleyen Birlik Partisi beklediği teveccühü görememiştir. Ayrıca kamuoyuna açıkladığı programa bakıldığında Ecevit'in CHP'sinden veya TİP'ten çok farklı bir şey söyleyemeyen Genel Başkan Mustafa Timisi ve arkadaşları bu partilerin seçmen tabanlarını kendilerine çekememişlerdir.

Partinin bir diğer zaafı yerleşik Alevi elitlerinin etkisinden çıkmaması olmuştur. Ulusoy ailesinin fertleri başta olmak üzere daha önce Demokrat Parti, Adalet Partisi, Millet Partisi gibi sağ partilerde siyaset yapan isimlerin Birlik Partisinde

milletvekili olarak politik kariyerlerine devam etmeleri; kritik meclis oturumlarında parti politikasıyla bağdaşmayan tutumların sergilenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum Türkiye Birlik Partisi'nin sol karakterli muhalif kimliğinin ciddi derecede örselenmesine sebep olmuş; onları politikalarını kesinlikle onaylamadıkları Demirel hükümetine güvenoyu veren parti durumuna düşürmüştür.

Son olarak Soğuk Savaş döneminin Türkiye içerisinde yarattığı kamplaşmanın neticesi olan iç savaş ortamında, 1978 yılında Kahramanmaraş'ta ve 1980 yılında Çorum'da doğrudan Alevilere dönük olarak girişilen kıyımlar konusunda partinin pasif ve edilgen bir tavır takınması, sadece ilgili şehirlere giderek yetkililerden bilgi almakla yetinmesi ve daha fazlasını yapamamalarını mecliste yer almamalarına bağlamaları Alevi kesimlerin gözünde hissedilir ölçüde bir prestij kaybına uğramalarını beraberinde getirmiştir.

Her şeye rağmen genel olarak bakıldığında (Türkiye) Birlik Partisi, kendisini ötekileştirilmiş hisseden bir inanç grubunun mensupları olarak Alevilerin ülke siyasetinde temsil edilmesi noktasında dönemin koşulları da dikkate alındığında cesaret gerektiren bir adım atmış; Türkiye'nin siyasal hayatında farklı bir politik renk olarak yerini almıştır. Partinin 1990'lı yıllardaki mirasçısı olarak kabul edilebilecek Barış Partisi de fazla uzun ömürlü olamamış, 1996 yılındaki kuruluşundan üç yıl sonra hedeflediği ilgiyi göremediği için faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır.

Kaynaklar

- Ata, Kelime, *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*, Kelime Yayınevi, Ankara, 2007.
- Aydoğdu, Hatice, Nilüfer Timisi Nalçaoğlu, *Mustafa Timisi Anlatıyor Biz Varız Dün Bugün Yarın*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021.
- Bardakçı, Cemal, *Kızılbaşlık Nedir?* Işık Basımevi, İstanbul, 1945.
- Bingöl, Bülent, *Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Birdoğan, Nejat, İttihat ve Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması (Baha Sait Bey), 2. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul, 1994.
- Birlik Partisi Tüzük ve Programı, (TİPO) Neşriyat ve Basımevi, İstanbul, 1969.
- Bulut, Faik, "Cumhuriyet dönemindeki ilk Alevi kimlik mücadelesi: 1963 Alevi Bildirisi", *Gazete Duvar*, (5 Şubat 2020). Erişim: 25 Eylül 2024. <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2020/02/05/cumhuriyet-donemindeki-ilk-alevi-kimlik-mucadelesi-1963-alevi-bildirisi>
- Cem Dergisi
- Doğru, Ahmet, *5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinin 1973 Seçimleriyle Karşılaştırmalı Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Filiz, Şahin vd. *Atatürk, Din ve Laiklik*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.
- Gözaydın, İftar, *Türkiye'de Diyanet*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 2000.
- Güler, Sabır, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.
- TÜİK, Erişim 25 Eylül 2024. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015244.pdf>
- TÜİK, Erişim 26 Eylül 2024. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015740.pdf>
- YSK, Erişim 25 Eylül 2024 <https://www.ysk.gov.tr/tr/2-haziran-1968-mahalli-i-%CC%87dareler-genel-secimleri/80091>
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. "Tarih mitosu ve kolektif kimlik", *Birikim Dergisi*, 88, 1996, 52-64.

- Kızıldağ-Soileau, Dilek, “Alevilikte Ziyaret Geleneğine Bir Örnek: Elif Ana”, *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşılık Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak ve İmran Gürtaş, 503-519, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2024.
- Köprülü, M. Fuat, *Türk Tarih-i Dinisi*, (Haz. Metin Ergun), Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Küçük, Hülya, *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Küçük, Murat, “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 901-911, İletişim Yayınları Cilt 4, İstanbul, 2001.
- Maden, Fahri. “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Yıllarında Aleviler-Bektaşiler ve Atatürk”. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 2024, 17-44.
- Mardin, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Massicard, Elise, *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, çev. Ali Berktaş. İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özbey, Cemal, *Birlik Partilileri Uyarmalar*, Birlik Yolu–Atatürk Yolu Dizisi: No. 2, Ankara, 1969.
- Saraç, Necdet, *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *99 Soruda Siyasal Partiler*, Radikal, İstanbul, 1997.
- Schüler, Harald, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehricilik Alevilik*, çev. Yılmaz Tonbul. İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Sezgin, Ümit. “Alevi Oyları Kimin?”, *Tempo*, 37, 1988, 12-18.
- Soysüren, Ali Haydar, *7 Mayıs’tan 12 Eylül’e Alevilik ve Siyaset Bağlamında (Türkiye) Birlik Partisi*, Kalan Yayınları, İstanbul, 2023.
- Şapolyo, Enver Benhan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1972.
- TBP Seçim Bildirgesi (1973)
- Tombuş, İhsan, *Politikada 41 Yıl (1946-1987)*, İzgi Yayınları, Ankara, 1997.
- TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012.
- Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı, Zafer Matbaacılık, Ankara, 1980.
- Zariç, Sami. “1946-60 Arası Dönemde Demokrat Parti ile Aleviler Arasındaki İlişki”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 2021, 240-262.
- Zurcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen. 18. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Extended Abstract

When the history of democracy is followed, the issue of “representation” has always occupied the discipline of political science as a remained issue. In this context, mere representation has not been sufficient; the degree of intensity of this representation has been at least as important as the representation itself. Factors such as the desire to be recognized, the need to have one’s existence acknowledged by one’s interlocutor, the need to be valued as an equal by avoiding being labeled as “the other”, and the need to make their demands heard with a stronger and more organized voice have pushed certain social groups to gather under the roof of a separate political party. The (Türkiye) Unity Party, which was founded in the second half of the 1960s, emerged as a political organization representing Alevi groups who felt neglected at this point.

As of its first three years, the Unity Party has developed its defense of the cultural rights of Alevis from the perspective of this main idea, which fuses a secular, urban Turkish nationalism with a complete loyalty to the founding principles of the state. However, although it did not want to be recognized or defined as an “Alevi party”, it failed to do so in practice, both because of the meanings of the symbols of its emblem in Alevi doctrine and because of its Alevi-centered critical attitude towards the current structure of the Presidency of Religious Affairs. The fact that the vast majority of its founding board is Alevi, that it produces policies that seek to respond to the demands and needs of Alevi voters, and that Alevism-centered media outlets have assumed the role of the party’s spokesperson in the press can be seen as factors that reinforce this idea.

The (Türkiye) Unity Party, which tried to prove its maturity by following a leftist political line through democratic means, achieved its most serious success in the general elections held

in October 1969 and entered the parliament with 8 deputies and contributed to the diversity of the opposition as a unique voice. However, despite this remarkable debut, the party failed to carry the wind behind it and the momentum it had gained to the next general and local elections. As a matter of fact, only Mustafa Timisi, the chairman of the party, was elected as an MP in the 1973 general elections, and the party did not have a strong presence until it was shut down by the September 12, 1980, coup d'état.

There are various reasons why the Unity Party did not achieve the political success it aimed for. In the world and certainly in Türkiye of the 1960s, when politics based on class affiliations gained popularity, the party's entry into the political arena by relying on cultural affiliations forced it to appeal to a very limited community. Policies based on the contradiction between labor and capital, which touched large segments of the population, also affected poor, low-income Alevis trying to survive in big cities. Therefore, the Unity Party has suffered the disadvantages of basing its politics on a cultural identity in a world and country where class struggles, not cultural struggles, dominate. A significant portion of Alevis, who expressed themselves through class rather than sectarian affiliation, naturally showed more interest in both the TİP and the CHP under Ecevit's leadership. In other words, in an environment where the political economy dominated the political culture, it became impossible for politics based on the struggle for Alevi rights to go beyond a certain point.